

Олександр ГОЛОВКО

УДК 94(477.83/.86-21Галич):929.731“653”

(Київ, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0000-00002-7036-0090>

Віталій КАЛІНІЧЕНКО

(Чернівці, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0808-1613>

Остап КАРДАШ

(Івано-Франківськ, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4250-6187>

Віталій НАГІРНИЙ

(Краків, Польща)

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-4360-7729>

Андрій СТАСЮК

(Галич — Івано-Франківськ, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0554-1335>

НА ШЛЯХУ ДО ГАЛИЧА:
РОСТИСЛАВИЧИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI —
ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XII СТОЛІТЬ
(ДО 900-ЛІТТЯ КНЯЖОГО ОСІДКУ В ГАЛИЧІ).
МАТЕРІАЛИ ДИСКУСІЙНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ
ВІД 27 БЕРЕЗНЯ 2025 РОКУ

Дискусійний круглий стіл відбувся за ініціативи Національного заповідника «Давній Галич» при співпраці Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Івана Франка 27 березня 2025 року. Участь у дискусії взяли провідні спеціалісти та дослідники середньовічної історії України й Центрально-Східної Європи з трьох українських міст — Києва, Чернівців, Івано-Франківська та польського Кракова. У ході дискусії модератором був сформований ряд проблемних питань, відповіді на котрі обґрунтували запрошені промовці, опираючись на власні

багаторічні дослідження. Наукове обговорення тривало більше 180 хв, а учасники дискусії отримали можливість дізнатися про найновіші тенденції у дослідженні першої княжої династії Галича – Ростиславичів. Остаточну назву і тематику круглого столу запропонував др. Віталій Нагірний з Кракова, апелюючи до актуалізації переосмислення та ґрунтовнішого вивчення цього княжого роду в контексті історії Галича і Галицької землі. Водночас дискусійний круглий стіл за пропозицією др. Олександра Головка з Києва організовано в рамках вшанування 900-ї річниці з часу згадки про княжий осідок у Галичі.

Ключові слова: Галич, Галицьке князівство, династія Ростиславичів, Русь, середньовіччя, княжа доба.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ДАВНІЙ ГАЛИЧ»
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

**Дискусійний круглий стіл з проблематики:
«НА ШЛЯХУ ДО ГАЛИЧА: РОСТИСЛАВИЧІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІІ СТОЛІТЬ
(ДО 900-ЛІТТЯ КНЯЖОГО ОСІДКУ В ГАЛИЧІ)»**

Час і місце проведення: 27 березня 2025 року, початок 11:00. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка, м. Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 22 (III поверх, читальний зал).

Учасники дискусійного круглого столу: науковці, музейні працівники, освітяни, студенти, громадськість, журналісти, краєзнавці та усі, хто цікавиться історією Середньовіччя і династією галицьких князів Ростиславовичів.

Головні промовці дискусії:

Олександр ГОЛОВКО, академік АН Вищої школи України, доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України, м. Київ, Україна.

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Національний заповідник "Давній Галич"
Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка

Дискусійний круглий стіл з проблематики:

**«НА ШЛЯХУ ДО ГАЛИЧА: РОСТИСЛАВИЧІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІІ СТОЛІТТЯ»
(ДО 900-ЛІТТЯ КНЯЖОГО ОСІДКУ В ГАЛИЧІ)**

Промовці дискусії:

д.і.н., Олександр ГОЛОВКО
др. Віталій НАГІРНИЙ
к.і.н., Віталій КАЛІНІЧЕНКО
др. Остап КАРДАШ

Модератор: к.і.н. Андрій СТАСЮК

Четвер, 27.03.2025 р., м. Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 22
ІФОНБ III-й поверх (читальний зал) - 11 год. 00 хв.
Онлайн трансляція: <https://meet.google.com/fr-mayz-etq>

Віталій НАГІРНИЙ, доктор історії, науковий працівник Інституту історії Ягеллонського університету, м. Краків, Польща.

Віталій КАЛІНІЧЕНКО, кандидат історичних наук, асистент кафедри всесвітньої історії Факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Остап КАРДАШ, доктор філософії, асистент кафедри всесвітньої історії Факультету історії, політології та міжнародних відносин, провідний фахівець Центру медієвістичних студій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна.

Модератор дискусії: Андрій СТАСЮК, кандидат історичних наук, учений секретар Національного заповідника «*Давній Галич*», провідний фахівець Центру медієвістичних студій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна.

Проблемні питання для спікерів круглого столу

Андрій СТАСЮК: *Пане Віталію, терени майбутнього Галицького князівства, або Галицької землі в широкому розумінні, внаслідок геополітичного розташування являли собою важливу контактну зону поміж Заходом, Сходом та Півднем Європи IX—XII ст. Власне, що говорить про таку взаємодію археологія? Як би Ви оцінили сьогодинішній стан археологічного вивчення окресленої проблеми та подальші перспективи подібних студій?*

Віталій КАЛІНІЧЕНКО: Передусім відзначу, що археологія Карпато-Балканського регіону є надзвичайно цікавою, особливо в епоху Середньовіччя. Щодо західних земель України-Русі можна з упевненістю стверджувати, що вони сформувалися у самій колиці слов'янства. Саме на просторах між р. Прип'ять та Карпатами більшість учених розміщують прабатьківщину слов'ян. Саме тут на рубежі епох, майже в географічному центрі Європи, по сусідству з кордонами Римської імперії, відбувалася генеза давньослов'янських культур, носії якої розселилися на просторах Центральної та Східної Європи від Балкан до Білого моря. На цих землях формувалися перші східнослов'янські племінні об'єднання, розвивалися важливі міжплемінні центри, створювалася своєрідна регіональна субкультура, елементи якої знаходилися при витоках сучасної української

культури. Київська держава, сформована на східній околиці цього давньослов'янського племінного масиву, визначила подальшу долю волинян та білих хорватів. Отже, галицько-волинські землі є важливою складовою частиною праукраїнської етнічної території. Вони й стали носіями цієї своєрідної субкультури, якій у межах східнослов'янського культурного простору протягом багатьох століть вдавалося творити власну суспільно-політичну організацію — Галицько-Волинську державу. Передумовою галицько-волинського об'єднання була географічна ситуація, що формувала поживавлений Балто-Чорноморський коридор вздовж Дністра та Західного Бугу. Формування цього коридору має тривалу передісторію, яка прочитується за допомогою археології. Природні умови сприяли встановленню стабільної мережі заселення басейнів рр. Дністра та Західного Бугу вже у II—I тис. до н. е., на що вказують численні предмети причорноморського імпорту. Товари і народи, як вказував С. Терський, активно пересувалися на балто-чорноморському просторі з віссю на Дністрі та Західному Бугу, де вперше з'явилися укріплені слов'янські поселення, під захистом яких формувалися місцеві ранньодержавні структури місцевих племен білих хорватів та волинян.

Шлях по Дністру та Західному Бугу як альтернатива традиційному шляху («із варяг у греки») надалі мав вирішальний вплив на політичний розподіл території Київської держави, який спершу сприяв виділенню з її складу Галицького князівства як напівзалежного від Києва державного утворення на чолі з місцевою династією князів Ростиславовичів, а згодом визначив ослаблення зв'язків Волині з Києвом, а відтак і союз Галицького і Волинського князівств. На жаль, писемні джерела, зосереджені переважно на описі політичних подій, дають дуже скупу картину цього культурного середовища. Повноцінно висвітлити різні сторони державного устрою, структури заселення, топографії середньовічних міст з їх духовною та матеріальною культурами дозволяють археологічні дослідження. Вони ведуться на галицько-волинських землях уже понад два століття. Особливо значною на цій території є концентрація пам'яток середньовічної доби, які фіксують у своїх нашаруваннях історію південно-західних земель Київської Русі — Галицького та Волинського князівств. Найкраще вивченими містами тут є Галич, Володимир, Лучеськ, Звенигород, Дорогобуж, Пересопниця, Пліснесько та значна кількість городищ, поселень тощо. Ґрунтовне вивчення археології західних

областей України — важлива складова діяльності великого колективу археологів Львова, Києва, Тернополя, Івано-Франківська, Луцька, Рівного, Чернівців. Значну увагу дослідженню старожитностей окресленого періоду приділяють польські дослідники. Тож з упевненістю можна стверджувати, що археологія Карпато-Балканського регіону в епоху Середньовіччя є надзвичайно перспективною для досліджень і дозволить надалі відповісти на низку питань соціально-економічної, політичної та культурної історії.

Андрій СТАСЮК: *Пане Остапе, проблема поширення християнства в межиріччі Дністра і Прута неодноразово дискутувалась дослідниками. Утім досі бракує загального розуміння: що ж собою являли майбутні Володіння Ростиславичів з еклезіальної точки зору?*

Остап КАРДАШ: Це питання й надалі залишається відкритим до наукових дискусій в середовищі істориків та археологів. Фактично аж до моменту остаточного вокняжіння Ростиславовичів на історичних галицьких теренах у 1080-х рр. останні, як і сусідні так звані «Червенські гради», були доволі спірною фронтірною зоною і водночас об'єктом територіальних міждинастичних конфліктів. Місцеве населення, відкрите до латинських, можливо, кирило-мефодіївських, східнохристиянських ромейських, а пізніше руських культурно-релігійних і політичних впливів, навряд чи відчувало стабільну етнічну чи, тим більше, релігійно-конфесійну належність, особливо на ранньому етапі інституалізації Церкви у Перемишльському, Звенигородському й Теребовлянському князівствах в останній чверті XI — першій половині XII ст. Про релігійно-світоглядні уявлення, матеріальну культуру та побут мешканців цих земель нам відомо доволі небагато. Лише з початку XII ст. можемо спостерігати поступову і повільну рутенізацію галицьких спільнот у контексті їхньої етноконфесійної самоідентифікації.

Внаслідок завоювання київським князем Володимиром Святославовичем хорватів між 992 і 993 рр. їхні землі стали частиною волинських володінь Рюриковичів з політичним і єпископським центром у місті Володимирі. Найочевидніше, його церковна юрисдикція номінально поширювалася на терени волинян і хорватів, бо ж не випадково перша єпархія на західноруських землях виникла на зламі 1070—1080-х рр. у Володимирі за правління Ярополка Ізяславовича. Тож не варто сумніватися, що постанала у 1140-х рр. Галицька єпархія

виокремилася з Володимирського владцтва. Сама ж еклезіальна культура майбутньої історичної Галицької землі з її входженням наприкінці X ст. до складу володінь Володимира Святославовича і під юрисдикцію Київської митрополії продовжувала розвиватися в лоні греко-ромейської традиції.

Однак політична та церковна інтеграція історичного Карпато-Подністров'я до володінь династії Рюриковичів, як і християнізація місцевого населення, була складним і довготривалим процесом, який зумовлювався насамперед відсутністю достатньої кількості місіонерів і духівництва, труднощами інституалізації в регіоні локальних осередків Київської єпархіальної юрисдикції, неефективністю встановленої князівської адміністрації, нестабільними контактами між Києвом і Верхнім Подністров'ям і загалом низьким рівнем одержавлення цих земель. Сучасні археологічні дослідження середньовічного Галича та історичної Галицької землі, зокрема літописної Галичини Могили, дають можливість зробити висновок про переважно язичницький характер політичного і культово-релігійного осередку в Крилоському городищі, долітописному Галичі X–XI ст. Також підтверджують цей факт традиційні поганські захоронення, виконані за типовим безкурганним тілопальним обрядом, який інколи й почасти співіснував з дуже нечисленними курганными могильниками з кремаціями в дерев'яних зрубках чи рідше з інгумаціями в камерних гробницях.

Лише в другій половині XII ст. місцеве духівництво змогло перейти до активної місійної діяльності й євангелізації населення, а відтак від формальної до реальної християнізації, чому сприяли остаточно сформована парафіяльна система церковного управління, утвердження єпархіальної організації, започаткованої з утворенням Ростиславовичами своїх удільних князівств у Прикарпатті у 1080-х рр.: Василька — у Тереховлі, Володаря у — Звенигороді та Рюрика — у Перемишлі. Відтак Галич як єпархіальний осередок і «церковне місто» зафіксований літописцем тільки в середині XII ст., коли невдовзі після обрання міста князем Володимирком Володаревичем як столиці свого об'єднаного князівства у 1141 р. були здійснені перші заходи щодо фундації Галицького владичого престолу, якого раніше не існувало.

Андрій СТАСЮК: *Олександр Борисовичу, події київської історії середини XI ст. дуже добре висвітлені письмовими джерелами. Вочевидь, серед заслуг такого стану речей є києвоцентрична*

політика (від кінця X і до середини XI ст.) князів Володимира Святославовича «Великого» та Ярослава Володимировича «Мудрого». Водночас відчувається певний брак джерельної інформації щодо інших земель-князівств, а особливо якщо йдеться про терени між Дністром та Карпатами. Що говорять нам джерела про Галицьку землю (землі) в XI — першій третині XII ст.?

Олександр ГОЛОВКО: Питання дослідження джерел з минулого Галича княжої доби досить складне, особливо те, що стосується ранньої історії міста. Зазначимо, що серед думок поважних науковців можна зустріти скептичні оцінки про раннє походження і ранню історію Галича. Наприклад, дехто з вчених взагалі вважає, що Галич виник близько 1141 р., коли він вперше з'являється на сторінках літописів. Зазначу свій підхід до джерельної інформації. Відсутність свідчень у пам'ятках певного часу з історії якогось міста чи ареалу зовсім не свідчить, що міста не було. Треба просто говорити про те, що відсутність традицій створення сучасних часу подій наративів створює проблеми для істориків. Але не треба впадати у відчай, а слід шукати шляхи отримання максимальної інформації. Це не означає, що слід впадати в протилежний від скептицизму романтичний підхід, а необхідно застосовувати для отримання науково коректних висновків максимум методів отримання даних. Важливими у цьому пошуку інформації є порівняльний і ретроспективний підходи. Зокрема, дослідження загальної інформації з історії Східної і Центральної Європи засвідчує реальність виникнення племінних центрів прикарпатських хорватів на межі IX—X ст. Тоді хорватські формування перетворювалися на ранньодержавні, про що свідчить участь їх у поході київського князя Олега. Археологічні знахідки великої кількості спалених хорватських городищ відносно кінця X ст., що свідчать про силу як прикарпатських ранньодержавних об'єднань під час їх боротьби з київським центром, так і наявність політичних центрів цих об'єднань. Період з кінця X до кінця XI ст. найбільш складний в історії Галицької землі, але є підстава думати, що місто Галич вже наприкінці XI ст. було могутнім економічним центром Прикарпаття, який контролював торгівлю стратегічним товаром — сіллю. Вплив Галича на населення краю засвідчує відома інформація *Патерики* Києво-Печерського монастиря під 1097 р., де Галич названо навіть раніше, ніж Перемишль, а також поширення назви «галичани» (похідної від назви міста) стосовно мешканців усього Прикарпаття від Сяну до Збруча.

Андрій СТАСЮК: *Віталію Миколайовичу, чому Ростиславичі опинилися саме в Прикарпатті? Яким чином княжий рід, котрий втратив право успадкування київського великокняжого престолу, в кінці XI ст. зумів закріпитися в майбутній Галицькій землі? Чи існували альтернативи його утвердженню в цьому регіоні?*

Віталій НАГІРНИЙ: Насправді напочатку ніщо не віщувало, що доля засновника династії, князя Ростислава Володимировича, чи його нащадків якимось чином буде пов'язана з прикарпатськими землями. Як відомо, Ростислав був сином новгородського князя Володимира Ярославовича і внуком київського князя Ярослава Володимировича «Мудрого». Оскільки Володимир був старшим сином Ярослава і шведської принцеси Інгігерди, то Ростислав був найстаршим внуком київського правителя, що відкривало перед ним прекрасні перспективи і дозволяло в майбутньому претендувати не тільки на Новгород, а й на Київ. Однак передчасна смерть Володимира Ярославовича, який помер у 1052 р. у віці 32 років, перекреслила ці перспективи. Ще за життя Володимира Ярославовича його батько, київський князь Ярослав Володимирович, запровадив зміни в престолонаслідуванні. Згідно з ними син князя, померлого за життя свого батька, не мав права на успадкування престолу. Внаслідок цього Ростислав Володимирович втратив можливість претендувати на київський трон. Більше того, молодому князеві не вдалося закріпитися навіть у Новгороді, яким 18 років володів його батько. Таким чином, з основного претендента на спадок свого батька і діда Ростислав фактично перетворився на князя, залежного від волі старших родичів.

На жаль, основне джерело про події того часу — *Повість минулих літ* — повністю оминає увагою діяльність Ростислава Володимировича до 1064 р. З огляду на це в історичній науці вже понад два століття тривають активні дискусії щодо того, де він міг перебувати після смерті батька. Частина дослідників вслід за російським істориком XVIII ст. Васілієм Татіщевим вважають, що Ростислав у 1060 р. отримав від київського князя Ізяслава Ярославовича м. Володимир і Волинську землю, до складу якої тоді входила і майбутня Галицька земля. Інші, на чолі з Михайлом Грушевським, дотримуються думки, що Ростислав ще за життя Ярослава Володимировича (між 1052 і 1054 рр.) отримав у володіння землі з центром у м. Перемишлі. Можна, звичайно, дискутувати щодо того, коли і які саме володіння отримав молодий князь, але існує велика

правдоподібність, що вони були саме в південно-західній частині Русі. Ймовірно також, що утвердитися в цьому регіоні Ростиславу допоміг його тесть, угорський король Бела I.

Тим не менш, подальші кроки Ростислава Володимировича схиляють до думки, що він не пов'язував своє майбутнє із Волинню чи Прикарпаттям. Очевидно, князя манив батьківський престол у Новгороді, і близько 1064 року він залишив свої володіння на заході Русі та вирушив до міста над Волховом. Однак спроба захопити новгородський трон виявилася невдалою, і Ростислав вимушений був податися на південь Русі. Цікаво, що він не повернувся до своїх волинських чи прикарпатських володінь, а опинився в далекій Тмуторокані. Важко сказати, чому князь попрямував саме туди. Але йому вдалося швидко опанувати це віддалене князівство, і цілком можливо, що саме Тмуторокань стала б вотчиною Ростислава і його нащадків. Цьому, однак, перешкодила передчасна смерть князя у лютому 1067 р. внаслідок отруєння його візантійським посланцем.

У шлюбі Ростислава з дочкою угорського короля Бели I народилося щонайменше троє дітей — Рюрик, Володар і Василько. Джерела нічого не говорять про їх долю в період від смерті батька до початку 80-х рр. XI ст., але цілком ймовірно, що Ярославовичі в кінці 60-х або на початку 70-х рр. віддали синам Ростислава невеликий уділ із центром у Перемишлі, виділений зі складу Волинської землі. Оскільки ці віддалені прикордонні землі важко було контролювати з Києва чи з Володимира, то Ростиславовичам вдалося досить швидко закріпитися в них.

Ця подія мала важливе значення для подальшої історії династії Ростиславовичів, хоча і не означала, що її представники відмовилися від намірів спробувати щастя в інших землях Русі. В той час як Рюрик Ростиславович правив у Перемишльському князівстві, його брат Володар у 1081 р. захопив Тмуторокань, якою колись володів Ростислав Володимирович. Після її втрати в 1083 р. Володар і Василько в 1084 або на початку 1085 р. намагалися витіснити Ярополка Ізяславовича із Володимира на Волині і підпорядкувати місто собі. І тільки після невдачі цього наміру молодші Ростиславовичі остаточно звернули свої погляди на землі майбутньої Галицької землі. Опираючись на підтримку старшого брата, перемишльського князя Рюрика, Володар і Василько до кінця 80-х рр. XI ст. поступово закріпилися у Звенигороді і Тереховлі. Остаточно прикарпатські землі були закріплені за ними на Любецькому з'їзді 1097 р.

Саме ця подія міцно пов'язала Ростиславичів із Галицькою землею аж до кінця XII ст.

Андрій СТАСЮК: *Пане Віталію, аналізуючи різноманітний археологічний матеріал Галицько-Буковинського Прикарпаття, чи можемо визначити основні часові і матеріальні маркери приходу сюди «Русі»? Чи помітний прихід княжої династії Ростиславичів в археологічному дискурсі і які його головні напрями?*

Віталій КАЛІНІЧЕНКО: Перш за все відзначу, що археологія Карпато-Балканського регіону періоду IX—XI ст. є різноманітною, що було пов'язано передусім із розміщенням цих земель. Постійні контакти з тодішніми державними утвореннями чітко відобразилися на археологічному матеріалі. Окрему увагу хотілося б приділити скандинавському питанню. Тут варто згадати відомого археолога Ярослава Пастернака, який проводив розкопки слов'янських поселень в українському Прикарпатті. Результатом його роботи стало дослідження таких міст, як Галич і Пліснеськ, що були важливими центрами в регіоні. На основі археологічних матеріалів дослідник обґрунтовував, що одне з найбільших поселень українського середньовіччя Пліснеськ було засноване вихідцями зі Швеції ще в IX ст. Однак версія археолога викликала багато сумнівів у фахівців. Не було зрозуміло, як скандинавські воїни могли потрапити у Прикарпаття і навіщо. Дослідники стверджують, що сучасні західноукраїнські землі не входили до складу Русі. Ці території до X ст. розвивалися власним шляхом. За літописом тут проживали племена хорватів, на південь від яких жили тиверці, а на північ — волиняни. Дослідники навіть припускають існування державного утворення, що мало назву Велика Хорватія. Зрозуміло, що через їх територію здавна проходили торгові шляхи, що поєднували Русь із Західною Європою. Це загальновідомий шлях Київ — Краків — Прага — Регенсбург, прокладений через Прикарпаття, річковий шлях через р. Прип'ять на Волині, а також шлях з Європи до Візантії через р. Дністер на Буковині. «Скандинавські сліди» прослідковуються на Волині, Прикарпатті, Буковині тощо. Тут було знайдено багато артефактів скандинавського походження, навіть зброю північного типу. Дослідники стверджують, що, судячи з археологічних матеріалів, руські купці почали проникати сюди ще в кінці IX ст. Підтвердженням цього є Рафельштетенський митний статут, який згадував про торгівлю русів із імперією франків. Відзначимо, що наприкінці XX ст. на Львівщині було знайдено скарб арабських дирхемів.

Це були сотні монет VIII–IX ст. Цікавою можна назвати ще одну археологічну пам'ятку — «Галичина Могила». Традиційно її вважали могилою засновника міста. Самого тіла там не було виявлено. Не було і слідів трупоспалення, лише поховальний інвентар. Вважається, що це були зброя скандинавського походження та залишки човна, що також свідчить про північне походження могили.

Цікавим є те, що археологи не знайшли у Крилосі жодного поховання скандинавського типу, яке було б сучасним «Галичині Могили». І взагалі це поховання не розташоване на території некрополя, а навколо нього дуже мало знахідок. Дослідники припускають, що воно могло бути місцем інтронізації місцевих правителів. Схожа традиція була і в скандинавських королівствах. Зазвичай такий курган був уособленням могили засновника правлячого роду чи міста, а навколо нього була площа для народних зібрань, що пояснює відсутність тут знахідок. Ще однією цікавою пам'яткою є Пліснеське городище. Це великий за площею укріплений центр слов'янського часу. Його площа сягає понад 300 гектарів. Сьогодні ведуться дискусії: чи справді воно було засноване варягами, як припускав Ярослав Пастернак? Під час дослідження цієї локації археолог натрапив на могильник, який містив більше сотні поховань. Більшість із них були типовими похованнями вікінгів зі всім необхідним ритуалом та супровідним матеріалом. Окрім того, на території городища археологи виявили артефакти, які мали скандинавське походження, і навіть амулет із написами, дуже схожими на скандинавські руни. Сумнівів не було: скандинавських воїнів тут було дуже багато. І, судячи з багатства курганів, ці люди мали дуже високий статус у суспільстві. Нині вважається, що скандинави, очевидно, були не засновниками, а руйнівниками Пліснеська. Дослідження сучасних археологів показали, що варязькі кургани датуються кінцем X–XI ст., тобто часом, коли тут встановилася влада київського князя. Більше того, поховання перекривають оборонні вали слов'янського періоду. Тобто могили скандинавських воїнів були споруджені на місці зруйнованих укріплень слов'янського городища. Згідно з *Повістю минулих літ*, у 992/993 рр. князь Володимир вирушив походом на хорватів та підкорив ці племена своїй владі. Літописець не подає якихось додаткових відомостей про цей процес. Саме в кінці X ст. у місті зруйновано всі оборонні укріплення. На городищі прослідковуються залишки пожежі, а сам Пліснеськ перестає функціонувати. Як тут опинилися скандинави?

Вони були важливою частиною державного апарату Русі, особливо в період правління князя Володимира. З літопису відомо, що Володимир змушений був тікати у Швецію після невдачі у міжусобній війні. Звідти він повернувся з армією варягів, які допомогли відвоювати спадщину. Часто у скандинавських сагах згадуються герої, які наймалися на службу до київських князів і воювали на боці того, хто платив, а якщо у когось закінчувалися гроші, то вони переходили на бік його суперника. Підтверджують це і рунічні камені Швеції, на яких викарбувано імена воїнів, що загинули на теренах Русі.

Очевидно, Пліснеськ став адміністративним центром, у якому формувалася великокнязівська адміністрація. Прийшли варяги могли бути князівськими намісниками, воїнами прикордонної застави, контролювати торгові шляхи, збирати податки тощо. Більшість цих людей уже були християнами і поступово змішувалися з місцевим населенням. А нащадки цих людей ставали галицькими боярами. Скандинавські старожитності були виявлені і на території Прикарпаття і Буковини. Серед них передусім предмети озброєння — меч, знайдений поблизу м. Снятин, а також значна кількість ланцетоподібних наконечників стріл з Рухотинського городища на Буковині. Саме ці артефакти є маркуючими і датуються X — першою половиною XI ст.

Андрій СТАСЮК: *Пане Остапе, відомо, що кирило-мефодіївська церковна традиція IX—X ст. формувалася і розвивалася доволі географічно близько до галицьких земель. Більше того, існують поважні припущення про безпосередні впливи послідовників свв. Кирила та Мефодія на прикарпатські терени. Утім, з приходом сюди династії Ростиславичів, ймовірно, поширюється й церковна модель митрополії Києва. Тож чи можемо говорити про певне переплетіння еклезіальних впливів у землях, на котрих постало Галицьке князівство?*

Остап КАРДАШ: Чимало українських та деякі іноземні історики різних поколінь і шкіл пов'язували початки поширення християнства у верхів'ях Вісли та Бугу, а також на території Карпато-Подністров'я безпосередньо з місіонерсько-просвітницькою діяльністю Константина (Кирила) й Мефодія та їхніх послідовників в останній чверті IX — на початку X ст. Раніше навіть здійснювалися спроби локалізувати слов'янські єпископські осередки у Сандомирі й Кракові чи в інших місцевостях між Верхнім Бугом і Карпатами на межі IX—X ст., ще перед фундацією таких

самих єпископій у Володимирі (бл. 992 р.) і Перемишлі (наприкінці XI ст.). На мою думку, на рівень, власне, академічної дискусії цю проблему вперше серед українських істориків в другій половині XIX ст. виніс о. Антоній Петрушевич. Він вважав, що християнство «греко-слов'янського обряду» на історичних галицьких теренах спершу утвердилося завдяки проповідництву учнів солунських братів-місіонерів, Константина (Кирила) та Мефодія, а вся церковна організація, сформована у межиріччі Вісли, Бугу й Дністра кінця IX — середини XIII ст., єпископії у Кракові, Володимирі, Перемишлі, Галичі, Угровську і Холмі стала спадкоємицею кирило-мефодіївської традиції. Вчений був переконаний, що християнізація мешканців цього регіону, проведена київським князем Володимиром Святославовичем після його підкорення хорватів між 992 і 993 рр., виявилася успішною саме завдяки існуванню давніх великоморавських кирило-мефодіївських християнських традицій, зокрема у межах Подністров'я. Згодом ці ідеї в цілому підтримали і намагалися розвинути наступні покоління українських (здебільшого діаспорних) істориків XX — початку XXI ст.

Незважаючи на «легендарний» характер цієї авторської гіпотези, остання, з одного боку, дозволяє реінтерпретувати усталену києвоцентричну теорію походження християнства на історичних галицьких землях завдяки християнізаторській діяльності Володимира Святославовича та його нащадків. В будь-якому випадку не варто повністю заперечувати можливість поширення вже на межі IX—X ст. великоморавських культурно-єклезіальних впливів, а в 960—980-х рр. — церковної юрисдикції Празького єпископства на терени «по Буг і Стир», що могло до певної міри сприяти й поширенню кирило-мефодіївської церковної традиції у Прикарпатті. Не виключено, що, утверджуючи на Прикарпатті упродовж XI ст. києворуську церковну організацію ромейського обряду, східнохристиянське духовництво принаймні частково спиралося на вже існуючі в регіоні локальні християнські «спільноти-протопарафії», раніше засновані місіонерами з володінь Моймировичів, Пржемислідів чи навіть П'ястів й Арпадів.

Проте інституалізоване функціонування великоморавських чи давньобогемських церковних структур у межах історичних Галицької, Перемишльської, Володимирської чи Холмської земель документально не зафіксоване. Дотепер археологами не виявлено жодних слідів функціонування наприкінці IX—X ст. будь-яких християнських храмів чи

хоча б баптистеріїв, які можна було б пов'язати з християнізацією місцевого населення послідовниками архієпископа Мефодія чи місіонерами Празької дієцезії. Підтверджується цей факт, крім того, майже абсолютною відсутністю місцевих християнських інгумаційних могильників згаданого хронологічного проміжку. Раннє християнство, що поширювалося на цих та інших теренах, вочевидь, підтримувалося діяльністю незначної кількості місійних осередків, а не парафіяльних округів, які утвердилися в регіоні лише на початку XII ст., вже після приходу Ростиславичів.

Отже, навіть якщо християнство слов'янського обряду й проникало до Прикарпаття та історичної Галицької землі, то неінституалізовано, без окремої єпископської організації і без масового євангелізаційного впливу на місцеві спільноти. Тож будь-які твердження про історичну тяглість і спадкоємність кирило-мефодіївської церковної традиції та «кирило-мефодіївські витоки» Галицької єпархії слід визнати бездоказовими. Згадані великоморавські та богемські християнські впливи (навіть якщо мали місце раніше) остаточно змаргіналізувалися внаслідок приєднання Володимиром Святославичем до його володінь Перемишльської землі, так званих «Червенських градів» і земель хорватів у 981–992/3 рр., а тим більше зі створенням удільних князівств Ростиславичів наприкінці XI ст. Поступове засвоєння «київського християнства», а також поширення в регіоні зразків духовної літератури ромейського походження, запозичення церковних творів та інших елементів еkleзіальної та художньої сакральної культури з Києва чи решти Русі у поєднанні з локальними культурними моделями найближчих церковних осередків у Володимирі та Перемишлі в багатьох аспектах визначали специфічний характер культурно-релігійного етосу середньовічного Галича і Галицької землі, а також самотності місцевого населення.

Андрій СТАСЮК: *Традиційно 1141 рік в історіографії Галича вважається відповідним пунктом у контексті «столичного» статусу міста, утім, вочевидь, князі в «граді над Луквою чи Дністром» з'явилися раніше. Ваші останні дослідження якраз торкалися кола цих дискусійних питань. Тому прошу окреслити процес «окняжіння /вокняжіння» Галича у XI – першій третині XII ст.?*

Олександр ГОЛОВКО: Традиційно про нащадків володарів Прикарпаття Володаря і Василька Ростиславичів науковці починають

писати тільки після згадки про смерть названих князів. Однозначно, що сини цих князів почали активну політичну діяльність не в середині 20-х років XII ст., а значно раніше. На Русі традиційно молоді князі долучалися до адміністративно-політичної діяльності у віці 14–16 років. Вочевидь, нащадки Володаря і Василька не були винятком, вони допомагали батькам управляти прикарпатськими землями. Особливо це стосувалося синів сліпого теребовлянського князя Василька Ростиславича. Велику роль молоді князі з родини Ростиславичів відіграли під час збору коштів для викупу з польського полону Володаря Ростиславича. Смерть Володаря і Василька Ростиславичів призвела до того, що в Перемишлі, Звенигороді, Теребовлі і Галичі князівські столи зайняли незалежні суверенні володарі. Причому якщо перші три названі міста були вже столицями прикарпатських князівств, то Галич такою столицею став у березні 1125 р., тобто рівно 900 років тому. Наступний важливий крок в історії Галича пов'язаний з утворенням у Прикарпатті великого державного формування, до складу якого увійшли чотири князівства. За часів князя Володимира (Володимирка) Володаревича, його сина Ярослава і, вірогідно, внука Володимира Галицьке князівство стає одною з наймогутніших держав Центрально-Східної Європи. Апогей розвитку цієї держави припав на правління князя Романа Мстиславича, до складу держави якого входили Галицька і Волинська землі. Він контролював також територію Середнього Придніпров'я.

Андрій СТАСЮК: *Віталію Миколайовичу, князі Ростиславичі, назвемо їх умовно галицькі Ростиславичі, в історіографії зрідка вивчалися крізь призму спільноти. Практично відсутні дослідження про їхнє оточення, мало знаємо і про родинні зв'язки княжого сімейства. Чи можна окреслити, що являла собою княжа спільнота Ростиславичів у XI – першій третині XII ст.?*

Віталій НАГІРНИЙ: Династії Ростиславичів, або, за влучним висловом Ніколая Баумгартена, «першій галицькій династії» у плані наукового вивчення пощастило значно менше, ніж її спадкоємцям – галицько-волинським Романовичам. Якщо останнім присвячено десятки монографій і сотні статей, то перші так і не дочекалися комплексного опрацювання. Але серед представників Ростиславичів є постаті не менш цікаві для вивчення, ніж Роман Мстиславович, Данило Романович чи Лев Данилович. До таких можна віднести хоча б засновника династії, Ростислава Володимировича, його внуків Володимира Володаревича та

Івана Ростиславича «*Берладника*» чи правнука Ярослава Володимировича «*Осмомисла*». Всі ці постаті, не кажучи вже про менш відомих представників роду, до цього часу не дочекалися ґрунтовних досліджень. Фактично відсутні також комплексні студії, присвячені зовнішній політиці, оточенню чи генеалогії Ростиславовичів. Частково цю прогалину заповнюють праці таких українських істориків, як Ісидор Шараневич, Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Леонтій Войтович і Олександр Головко. Можу також згадати власні роботи, присвячені політичній історії Галицького князівства та оточенню Ростислава Володимировича, Володимира Володаревича та Ярослава Володимировича. Однак вони не вичерпують усіх дослідницьких проблем, а тільки показують верхівку айсберга, яким є історія династії Ростиславовичів.

Що ж стосується того, якою була княжа спільнота Ростиславичів у XI — першій третині або навіть першій половині XII ст., то при спробі відповісти на це запитання дослідник стикається з цілим рядом проблем, переконливо розв'язати які не дозволяє стан джерельної бази. Для прикладу, нам, по суті, не відома точна кількість членів династії, походження дружин Ростиславичів, дати народження і смерті чи місця поховання представників цього роду. Попри це, на деякі питання все ж таки можна спробувати відповісти. Без сумніву, перші покоління династії відзначалися не тільки амбіціями, а й значною активністю, а також дипломатичним хистом та військовими здібностями, що дозволило їм не тільки отримати уділи на території сучасного Прикарпаття, а й створити в першій половині XII ст. сильне Галицьке князівство. Можна впевнено ствердити, що вже в XI ст. було закладено традицію називати чоловіків — представників роду такими іменами, як Володимир та Ростислав. Можна також пролити світло на оточення Ростиславичів, в якому ми бачимо представників не тільки місцевої, а й новгородської (Вишата Остромирович) та польської (Петро Влостович) еліти, людей змішаного походження (Ізбигнєв Івачевич) чи осіб, походження яких достеменно не відоме (Іван Халдеєвич).

Завершуючи відповідь на поставлене запитання, хочу наголосити на тому, що поява Ростиславичів у Прикарпатті, перші десятиліття правління в цьому регіоні, а також їх генеалогія можуть і повинні стати предметом окремих ґрунтовних і комплексних студій.

Olexandr Holovko (Kyiv, Ukraine)
Vitaliy Kalinichenko (Chernivtsi, Ukraine)
Ostap Kardash (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
Vitaliy Nagirnyy (Kraków, Poland)

Andrii Stasiuk (Halych – Ivano-Frankivsk, Ukraine)

On the Road to Halych: The Rostislavovids Dynasty in the Second Half of the 11th to the First Third of the 12th Centuries (On the 900th Anniversary of the Princely Residence in Halych). Materials from the Discussion Round Table Held on March 27, 2025

The discussion round table was held on the initiative of the National Reserve “Ancient Halych” in cooperation with the Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library named after Ivan Franko on March 27, 2025. Leading specialists and researchers of the medieval history of Ukraine and Central and Eastern Europe from four cities – Kyiv, Chernivtsi, Ivano-Frankivsk (Ukraine), and Kraków (Poland) – took part in the discussion. During the round table, the moderator formulated a number of key issues, to which the invited speakers provided substantiated answers based on their many years of research. The scholarly discussion lasted more than 180 minutes, and the participants had the opportunity to learn about the latest trends in the study of the first princely dynasty of Halych – the Rostislavovid family. The final title and theme of the round table were proposed by Dr. Vitaliy Nagirnyy from Kraków, who emphasized the need to revisit and deepen the study of this princely lineage within the context of the history of Halych and the Principality of Halych. At the same time, at the suggestion of Dr. Olexsandr Holovko from Kyiv, the discussion round table was organized as part of the commemoration of the 900th anniversary of the first recorded mention of the princely residence in Halych.

Keywords: *Halych, Principality of Halych, Rostislavovid dynasty, Rus', Middle Ages, princely era.*